

Filips V

Willem Peeters

Filips V (1683 - 1746)

Opmaat naar de Spaanse Successieoorlog

Lang voordat Karel II - de laatste koning van Spanje uit het Habsburgse huis - overleed, had de Franse vorst Lodewijk XIV, de Zonnekoning, zijn zinnen gezet op het verwerven van de Spaanse troon. Lodewijk XIV meende rechten te kunnen doen gelden op deze troon vanwege zijn huwelijk met Marianne van Oostenrijk, een zuster van Karels vader Filips IV. Als formeel argument hanteerde de Zonnekoning het feit dat bij zijn huwelijk met de Spaanse prinses was bepaald dat zij alleen dan afstand zou doen van haar rechten op de Spaanse troon wanneer de exorbitante bruidsschat was betaald, een bedrag dat Spanje eenvoudigweg niet kon opbrengen. De Spanjaarden namen deze bepaling niet al te serieus en Filips IV sloot bij testament zijn zuster en haar nakomelingen uit van troonopvolging.

Lodewijk XIV
1638-1715

Behalve de Fransen konden ook de Oostenrijkse Habsburgers een claim leggen op de erfenis van Karel II, want keizer Leopold I van het Heilige Roomse Rijk en kleinzoon van Filips III was getrouwd met Margaretha van Spanje, een dochter van Filips IV. Al direct nadat gebleken was dat Karel II lichamelijk en geestelijk niet in orde was en de kans op nakomelingschap gering, hadden de Fransen en de Oostenrijkers in het

Leopold I
1640-1705

geheim besloten om bij de dood van een kinderloze Karel II het Spaanse imperium op te delen. De Oostenrijkers zouden in bezit komen van de Spaanse gebieden op het Iberisch schiereiland, de Nederlanden en de Spaanse koloniën, terwijl de Italiaanse delen van het Spaanse rijk en de Baskische provincies aan Frankrijk zouden toevallen. In 1696 bepaalde Karel II echter in zijn testament dat Jozef Ferdinand van Beieren, de kleinzoon van Leopold en Margaretha het

Spaanse rijk onverdeeld zou erven. Dit besluit, dat overigens geheel in lijn was met het testament van Filips IV, is ongetwijfeld genomen onder druk van Karels moeder en regentes Marianne van Oostenrijk en zijn tweede vrouw Maria Anna van Beieren.

Het Spaanse hof, in onwetendheid van alle geheime afspraken tussen de Europese mogendheden, kwam in verlegenheid toen in februari 1699 de beoogde troonopvolger op zesjarige leeftijd overleed. Er ontstond zich een hevig debat over de opvolging. Uiteindelijk bepaalde Karel II in een vlak voor zijn overlijden opgemaakt nieuw testament, dat al zijn bezittingen zouden overgaan in handen van Filips van Bourbon, de hertog van Anjou en kleinzoon van de Zonnekoning. Op het eerste gezicht een vreemde ommezwaai, want Spanje verkeerde al anderhalve eeuw in oorlog met Frankrijk en veel Spanjaarden moesten niets hebben van de Fransen die in de voorafgaande jaren veelvuldig aanvallen hadden gedaan op Spaanse bodem. Het was vooral kardinaal Portocarrero die

Proclamatie van Filips V als koning van Spanje

ervoor pleitte de bakens te verzetten, waarbij hij zich realiseerde dat de integriteit van het Spaanse imperium het best in handen zou kunnen worden gelegd van iemand die bescherming genoot van de op dat moment in Europa machtigste vorst, Lodewijk XIV. Wellicht speelde ook een rol dat in Spanje onder intellectuelen en elite de idee begon te groeien dat de in hun ogen decadente Habsburgers verantwoordelijk waren voor de neergang van het rijk door het voeren hun kostbare oorlogen. Spanje zou in hun ogen beter af zou zijn zonder het Habsburgse streven naar vestiging van een universele katholieke monarchie en hun hardnekkige bestrijding van ketterij.

Hoe dan ook, een openlijke herbevestiging van de eerder opgemaakte plannen om het Spaanse Rijk op te delen, waarbij nu ook Engeland en de Republiek der Nederlanden betrokken waren, wekte de woede van het Spaanse hof, dat koste wat kost het rijk intact wilde laten. Karel II werd met succes onder druk gezet om de Franse kroonpretendent tot opvolger te benoemen. Het was niet de enige belangrijke bepaling in zijn testament, want Karel II koos voor de hertog van Anjou met uitdrukkelijke uitsluiting van de eenwording van de Spaanse monarchie en de Franse kroon. Ook wees Karel II op het belang van een verbinding tussen de Bourbons en de Habsburgers terwille van de vrede en eenheid in Europa en van het christendom. Hij drong er in zijn wilsbeschikking op aan dat dit zou gebeuren via een huwelijk van Felipe van Bourbon met de Oostenrijkse aartshertogin. Een vrome wens waaraan echter niet zou worden voldaan.

Toen na Karels overlijden op 1 november 1700 Felipe van Bourbon de Spaanse erfenis kreeg aangeboden, kwam Lodewijk XIV in een lastige positie, want door het aanbod van de Spaanse troon te aanvaarden moest hij zijn eerder gemaakte overeenkomst met de Oostenrijkers, Engelsen en Nederlanders verbreken. Na overleg met zijn adviseurs besloot de Zonnekoning namens zijn kleinzoon de Spaanse troon te accepteren. Op 16 november 1700 werd Filips van Bourbon in Versailles met veel vertoon aan de Franse Cortes voorgesteld als Filips V, koning van Spanje. In Londen en den Haag zag men dit met lede ogen aan, want controle door Frankrijk over de Spaanse monarchie betekende een grotere greep van de Zonnekoning op de maritieme handelsroutes, maar de legitimiteit van het testament van Karel II werd door Engeland en de Republiek der Nederlanden niet bestreden. Alleen keizer Leopold I van het Heilige Roomse Rijk weigerde Karels wilsbeschikking te aanvaarden. Het Weense hof schaarde zich onomwonden achter hun eigen pretendent voor de Spaanse troon: aartshertog Karel van Oostenrijk.

De jonge koning

Filips van Bourbon, hertog van Anjou, werd geboren op 13 december 1683 te Versailles als tweede kind van dauphin (kroonprins) Louis van Frankrijk uit diens huwelijk met Maria Anna van Beieren. Op jonge leeftijd wekte Filips bij zijn grootvader Lodewijk XIV de indruk weinig getalenteerd te zijn wat de Zonnekoning ertoe bracht de prins met de beste leermeesters te omringen. Samen met zijn oudere broer kroonprins Louis, hertog van Bourgondië en zijn jongere broer Karel werd hij grootgebracht onder volledige

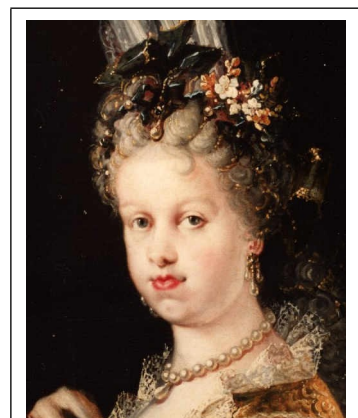
bescherming en in volstrekte afzondering. Naast sociale en morele educatie onder toezicht van een geestelijke kregen zij een militaire training. Filips ontwikkelde zich - wellicht voor een groot deel juist door deze strenge opvoeding - tot een teruggetrokken persoon die zich bij zijn vertrek naar Spanje zwaarmoedig betoonde, een eerste teken van zijn later veelvuldig optredende depressiviteit. Net als zijn roemrijke voorganger Karel V werd Filips V tot koning van Spanje uitgeroepen op de jeugdige leeftijd van zeventien jaar en net als Karel sprak Filips nog geen woord Spaans en had hij geen notie van wat er zich op het Iberisch schiereiland afspeelde. Toch werd zijn intocht in Madrid op 14 april 1701 een ware triomf en zwoeren alle vertegenwoordigers uit Castilië en Aragón trouw aan de nieuwe koning.

Een uitnodiging om een auto de fé bij te wonen werd door de Fransen afgeslagen die afkerig waren van deze vorm van fundamentalisme. Een ander Spaans gebruik dat Filips totaal onbekend was, het stierenvechten, bleek echter bij de jonge koning in de smaak te vallen.

Al snel na de aankomst van het gevolg van Filips botsten de gewoonten en etiquette aan het Spaanse hof met de opvattingen van de Fransen. Dat leidde soms tot bizarre situaties. Koks die de opdracht kregen Franse gerechten te bereiden, weigerden en gingen in staking. Er zat voor Filips weinig anders op dan de complete Spaanse huishouding te vervangen door Fransen, wat onder meer betekende dat dwergen en paljassen, die een vaste onderdeel waren van de entourage der Habsburgers, definitief van het hof verwijderd werden. Na enige tijd van irritatie over en weer toonden de Fransen zich toleranter en wendden de Spanjaarden aan de nieuwe situatie. Op bestuurlijk niveau werd er door de Fransen hard ingegrepen. De in hun ogen volstrekt verouderde manier van regeren via de vele raden die de Spaanse koning adviseerden werd afgeschaft en vervangen door een zogeheten *Despacho universal* ofwel Bureau voor algemene zaken, dat al bestond, maar nu een veel groter gewicht kreeg. In de *Despacho* zaten leidende Spaanse adviseurs, maar de meest invloedrijke figuur hierin was de Franse ambassadeur.

Anna Maria van
Tremouille
1642-1722

Maria Louise van Savoye
1688-1714

Natuurlijk was het ook Lodewijk XIV die een bruid koos voor zijn kleinzoon: Marie Louise, dochter van de hertog van Savoye. Maatregelen werden getroffen voor de huishouding van de nieuwe Spaanse koningin die onder leiding kwam te staan van de prinses van Ursins, Anna Maria van Tremouille, weduwe van de Italiaanse hertog Flavio Orsini. Deze *camarera mayor*, die de Spaanse taal beheerste, genoot het volste vertrouwen van de Zonnekoning en zou een belangrijke politieke rol spelen onder Filips V. Zij werkte nauw samen met de Franse financiële expert Jean Baptiste Orry wiens taak het was om orde te scheppen in de droevige staat waarin de Spaanse rijksfinanciën zich bevonden. Zijn doortastend optreden maakte hem weinig geliefd bij de Spanjaarden.

In zijn jonge jaren werd Filips V zorgvuldig geïnstrueerd door zijn grootvader, de Zonnekoning, wat blijkt uit meer dan vierhonderd bewaard gebleven brieven.

Op 11 september 1701 werd het huwelijk tussen Filips V en Maria Louise van Savoye ingezegend. Het was een huwelijk met de handschoen dat tegelijkertijd in Versailles en Turijn werd gesloten. Pas in november ontmoetten zij elkaar in Barcelona, waarbij Filips tot over zijn oren verliefd raakte op zijn dertien jaar jonge bruid. De koning vertrok vervolgens naar Italië om de Spaanse bezittingen te bezoeken. Tijdens zijn bezoek aan het hertogdom Milaan, in 1702 in gevecht met de keizerlijke troepen, maakte Filips V voor het eerst kennis met oorlogvoering en legde daarvoor een groot enthousiasme aan de dag. Zijn dappere houding en het feit dat hij later zijn troepen zelf aanvoerde werd gewaardeerd en leverde hem de bijnaam *el Animoso* (de moedige) op. Begin 1703 keerde hij terug naar Madrid.

De Spaanse Successieoorlog

De Zonnekoning nam door aanvaarding van het testament van Karel II het risico van een nieuw conflict met Engeland en de Republiek der Nederlanden en stelde in feite het moeizaam overeengekomen vredesakkoord van Rijswijk in de waagschaal dat hij in 1697 sloot aan het eind van de Negenjarige Oorlog. Maar kennelijk woog het belang van controle over de Atlantische handel voor hem het zwaarst. Een van de eerste besluiten van Filips V was het gunnen van het monopolie van de slavenhandel op de Spaanse koloniën - de *Asiento de Negros* - aan een Franse onderneming. Dit en een interventie van de Fransen in de Spaanse Nederlanden gericht tegen de daar aanwezige Hollandse troepen, leidde in 1701 tot de Grote Alliantie van den Haag, een overeenkomst tussen Oostenrijk, Engeland en de Republiek der Nederlanden.

In deze overeenkomst werden de rechten van aartshertog Karel van Oostenrijk op de Spaanse troon erkend, waarop de Spaanse Successieoorlog uitbrak. De naam Spaanse Successieoorlog suggereert dat het de strijdende partijen ging om de vraag wie de rechtmatige opvolger was van Karel II, maar in feite was het een voortzetting van de aloude machtsstrijd tussen de grote mogendheden om de hegemonie in Europa en om de controle over de zeer winstgevende handel met Amerika.

De eerste schermutselingen vonden al direct in 1701 plaats toen aartshertogelijke troepen onder aanvoering van Eugenius van Savoye - een gevierd en bekwaam veldheer - het hertogdom Milaan binnenvielen dat onderdeel uitmaakte van de

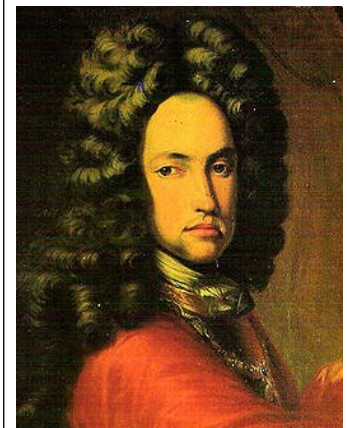
Spaanse kroon en waarvan grote delen al enige tijd door Franse troepen waren bezet. Het was een aanval zonder voorafgaande oorlogsverklaring. Die werd pas afgegeven door de Alliantie aan Lodewijk XIV in mei 1702. Later in dat jaar trachtte een Engels-Hollandse vloot onder bevel van admiraal George Rooke voet aan wal te krijgen in Cádiz, een aanval die mislukte. Een tweede treffen vond plaats in Galicië. Een grote

vloot uit de Indiën, met een kostbare lading zilver en handelswaar, waarnaar in Madrid en Parijs reikhalzend werd uitgezien, was onder begeleiding van Spaanse en Franse oorlogsbodems op weg naar Spanje. Niet naar een Andalusische haven, maar om de vijand te misleiden naar de Galicische havenplaats Vigo. Enkele weken later arriveerde daar de vloot van admiraal Rooke. Het militaire overwicht van de Engels-Hollandse strijdmacht was groot. Veel Franse en Spaanse schepen verdwenen in de golven en er werd een aantal schepen met handelswaar buitgemaakt. De strijd speelde zich vooral af nabij de *Punta de Rande*, een rotspunt in de baai van Vigo, waarnaar de legende is vernoemd die verhaalt over de geheimzinnige verdwijning van het grootste deel van de handelswaar en het zilver. Veel van deze rijkdommen zouden op de bodem van de zeearm terecht zijn gekomen of door onbekenden meegenomen. De waarheid is dat het grootste deel van de scheepslading en vooral het zilver al in karren was geladen voordat admiraal Rooke arriveerde en onderweg was via de Spaanse hoogvlakte naar Segovia. Nooit eerder in de Spaanse historie ontving een koning zoveel zilver als toen. De legende van Rande hield lang stand en lokte tal van duikers naar Vigo. Zo laat Jules Verne in zijn beroemde boek Twintigduizend mijlen onder zee kapitein Nemo op zoek gaan naar de schatten van Rande.

De Successieoorlog als internationaal conflict en als burgeroorlog

Toen Filips V na zijn huwelijk Spanje verliet om in Italië zijn bezittingen te verdedigen, liet hij het land achter in rust en benoemde zijn vrouw tot regentes. Alle rijksdelen hadden trouw hadden gezworen aan Filips V en koning Peter II van Portugal had een alliantie gesloten met de Bourbons. De koningin waande zich veilig vanwege het afslaan van de aanvallers in Cádiz en de komst van het zilver uit de Indië. In de zomer van 1703 veranderde de situatie echter, want de Portugese vorst verbrak de overeenkomst met Spanje. Hij besloot tot deze ommezwaai nadat de Oostenrijkers en Engelsen hem bij een zege van hun Alliantie grote delen van

Aartshertog Karel van
Oostenrijk (Karel III)
1685-1740

Galicië, Extremadura en Spaans-Amerika hadden toegezegd. Daarmee verwierven de vijanden van Filips V een enorm bruggenhoofd en konden zij via de zee aangevoerde troepen gemakkelijk inzetten in de strijd tegen Spanje. Intussen boekten de troepen van de Franse koning elders in Europa geen successen, voor keizer Leopold aanleiding om zijn tweede zoon Karel, aartshertog van Oostenrijk, uit te roepen tot koning Karel III van Spanje. Vanaf dat moment werd Filips V op eigen bodem belaagd door de troepen van de Oostenrijkers, Engelsen en Nederlanders die vanuit de Middellandse Zee Catalonië belaagden en in het westen vanuit Portugal het Spaanse rijk trachtten binnen te dringen. Het lukte Filips deze aanvallen af te slaan, maar de verovering van Gibraltar in 1704 door de Britten betekende een zeer gevoelige slag voor de kleinzoon van de Zonnekoning. Admiraal Rooke nam bezit van de strategisch zo belangrijke rotspunt tussen de Spaanse Middellandse en Atlantische zeekusten in naam van zijn vorstin Anna van Engeland en niet namens Leopold van Oostenrijk, waarmee hij Engeland een basis verschaftte die tot op de dag van vandaag in Britse handen is gebleven. Ook in Duitsland leden de Bourbons een nederlaag in de slag bij Blenheim (Beieren), waarmee de geallieerden de opmars van de Fransen naar Wenen voorkwamen en de weg vrijmaakten voor verovering van de Spaanse bezittingen in de Nederlanden en in Noord-Italië. De geallieerden stonden onder commando van John Churchill, hertog van Marlborough - een voorvader van Winston Churchill - en prins Eugenius van Savoye.

John Churchill
Hertog van Marlborough
1650-1722

Vanaf 1705 ontwikkelde de Successieoorlog zich als een intern conflict in Spanje tussen aanhangers van Filips V en Karel III. Hoewel Filips V met enthousiasme was binnengehaald als koning van Spanje en zowel Castilië als de Aragonese rijken (Aragón, Catalonië en Valencia) hem trouw hadden gezworen, waren er velen die niets moesten hebben van de Fransen - met name in Catalonië - en liever gezien hadden dat de Habsburgse traditie was voortgezet. Onder druk van de alliantie die Karel III steunde, staken deze antipathieën de kop op. Eind 1705 landden Habsburgse troepen aan de Catalaanse kust. Barcelona gaf zich over en Karel III werd met gejuich ontvangen en erkend als de legitieme opvolger van Karel II. Daarop volgden Valencia, Aragón en Mallorca. Het was niet zozeer de liefde voor Karel III die de bevolking dreef tot het afzweren van Filips V, maar eerder hun verwachting dat onder de Habsburger de kansen op wijziging van de sociale verhoudingen - die met name in Valencia nog feodaal waren - groter waren dan onder Filips V. De tweedeling tussen aanhangers van beide troonpretendenten liep overigens noch langs scherpe geografische, noch langs duidelijke sociale grenzen.

Vanaf begin 1706 nam de druk op Spanje vanuit Portugal toe en het was duidelijk dat de aanhang van Karel III uit was op verovering van de hoofdstad Madrid. In een burgeroorlog is dat nu eenmaal prioriteit nummer één, zoals dat ook het geval zou zijn in de Spaanse Burgeroorlog in de twintigste eeuw. De troepen van Karel III - die op dat moment in Barcelona verbleef - veroverden de stad in de zomer van 1706, maar konden haar niet behouden. Weliswaar kreeg Karel III adhesiebetuigingen van enkele Spaanse edelen en van koningin-weduwe Maria Anne van Neuberg (de tweede

Maria Anne van Neuberg
1667-1740

vrouw van Karel II), maar vanwege het enorme verzet van de bevolking die trouw bleef aan Filips V zat er voor het leger van de Habsburger weinig anders op dan de stad te verlaten. Zelfs deden geruchten de ronde dat prostituees die wisten dat zij besmet waren met een venerische ziekte, zich opzettelijk onder de geallieerde soldaten begaven. Terwijl Karel III als hoofdkwartier koos voor Zaragoza, heroverde Filips V eind 1706 de hoofdstad zonder noemenswaardige tegenstand.

In 1707 keerden de kansen voor Filips V en versloeg hij het geallieerde leger in de belangrijkste slag tijdens de Successieoorlog op het schiereiland, die van Almansa, op de hoogvlakte van Albacete. Opmerkelijk in dit treffen was het grote aantal Engelsen, Portugezen en Fransen die streden om de Spaanse troon. Castilianen, Aragonezen, Napolitanen en Nederlanders waren in de minderheid. In beide legers speelden Engelse edelen een leidende rol en aan geallieerde zijde bevond zich een Franse bevelhebber. Een teken dat het hier niet ging om militairen die hun natie verdedigden, maar om een oorlog tussen twee koningen over hun vermeende bezit. De overwinning van Filips V stelde hem in de gelegenheid om grote delen van de rijken van Aragón en Valencia te heroveren. Dit was voor Filips V het moment om deze rijken al hun eeuwenoude *fueros* (privileges) af te nemen.

De Zonnekoning in het nauw

In tegenstelling tot de successen van Filips V leden de Bourbonse troepen elders in Europa nederlaag op nederlaag. Tussen 1706 en 1709 gingen de Spaanse bezittingen in Italië (Milaan en Napels), Sardinië en de Spaanse Nederlanden voor altijd verloren voor de Spaanse kroon. In 1708 werd Spanje Oran en Menorca ontnomen. De Zonnekoning had zijn hand overspeeld en zijn volk tot aan de rand van de afgrond gebracht vanwege de enorme kosten van de oorlog. Tot overmaat van ramp verliet paus Clemens XI het kamp van de Fransen en schaarde zich begin 1709 achter de Oostenrijkse troonpretendent Karel III. Filips V verbrak daarop alle banden met Rome en wees de nuntius uit. Lodewijk XIV trok een deel van zijn troepen terug uit Spanje en begon vredesonderhandelingen te voeren met de geallieerden die de eindzege voelden naderen. Filips V was hier woedend over en reageerde direct. Hij liet de Spaanse Cortes trouw zweren aan zijn tweejarige zoontje Lodewijk als erfopvolger waarmee hij aangaf de dynastieke continuïteit voort te willen zetten. Hierdoor gesterkt deed Lodewijk XIV een ultiem verzoek om steun aan zijn onderdanen en aan de Franse clerus. Vervolgens voltrok zich voor de Fransen een mirakel. In de veldslag van Malplaquet (nabij de Frans-Belgische grens) in september 1709, waaraan 180.000 militairen deelnamen, hield Frankrijk stand. De geallieerden, wederom onder aanvoering van de hertog van Marlborough, eisten de zege op, maar het was gezien de enorme verliezen aan beide zijden een pyrrusoverwinning die een impasse teweegbracht tussen de belligerenten.

Op het Iberisch schiereiland leek het slecht af te lopen voor Filips V. Vanwege het terugtrekken van de Franse troepen konden de Oostenrijkers opnieuw Catalonië binnendringen en Aragón veroveren. De weg naar Madrid lag open en in 1710 trokken de troepen van Karel III voor de tweede keer Madrid binnen. Maar weer waren het de Madrilenen die Karel duidelijk wisten te maken dat de Habsburger er niets te zoeken had. Al na enkele maanden verliet Karel III de hoofdstad waarmee hij in feite zijn aanspraken op de Spaanse troon opgaf. Daarop brachten de troepen van Filips V die van de geallieerden diverse nederlagen toe. Zaragoza en Gerona vielen in handen van Filips V die zich kon opmaken voor het definitieve beleg van Barcelona, het hart van het verzet tegen de Bourbons. Het zou tot september 1714 duren voordat Barcelona zich overgaf.

De vrede van Utrecht

Het jaar 1711 bracht een ommekeer teweeg in West-Europa. Weliswaar was Frankrijk aan het eind van zijn latijn, maar het zou voor de geallieerden uiterst kostbaar zijn om de Zonnekoning definitief te verslaan. Ook was het voor de Alliantie een vrijwel onmogelijke opgave om Filips V op de knieën te krijgen. Hoewel de Oostenrijkers op dat moment nog voet aan wal hadden in Catalonië waren ook zij, net als de andere Europese mogendheden, de oorlog beu. Op 17 april 1711 overleed Jozef I, keizer van het Heilige Roomse Rijk en omdat hij geen nakomelingen had ging het keizerschap over naar zijn broer, aartshertog Karel, tevens voor de Alliantie koning Karel III van Spanje. Voor de Britten en Hollanders was de dynastieke band tussen Frankrijk en Spanje altijd onaanvaardbaar geweest, maar evenmin achtten zij het een aantrekkelijke gedachte dat er een dergelijke verbintenis zou ontstaan tussen Wenen en Madrid. De Britten openden vredesbesprekingen met Frankrijk die resulteerden in de vrede van Utrecht in 1714. Intussen ging de strijd door, met name in Catalonië, waar, zoals aangegeven, Filips V Barcelona tot overgave dwong in het jaar dat de vrede van Utrecht getekend werd. De Spaanse Successieoorlog eindigde met de ondertekening van een serie verdragen tussen de Europese mogendheden met uitzondering van Oostenrijk en betekende een staakt-het-vuren tussen de belangrijkste Europese landen. Hoewel aan de Habsburgers alle Spaanse gebieden buiten het Iberisch schiereiland (Napels, Milaan, Sardinië, Luxemburg en de Nederlanden) werd gegund, zou het nog tot 1725 duren voordat Wenen en Madrid de vrede tekenden. Wel kwam het keizerrijk tot een overeenkomst in 1714 met Frankrijk: het verdrag van Radstadt.

Met de vrede van Utrecht waren de politieke verhoudingen op het continent grondig veranderd en was er sprake van een belangrijk historisch moment omdat Spanje ophield te bestaan als grote mogendheid. Vanaf het begin van de zestiende eeuw was Spanje heer en meester geweest, een positie die met de vredes van Westfalen in 1648 en van de Pyreneeën in 1659 begon af te brokkelen

en nu in 1714 definitief verloren ging. Het had voor Spanje één voordeel, want het kon zich vanaf dat moment, bevrijd van de loden last van de verdediging van extraterritoriale bezittingen, geheel concentreren op de opbouw van het eigen rijk. Engeland kwam als overwinnaar uit de Successieoorlog te voorschijn. Het had Gibraltar en Menorca stevig in handen en de Britse marine domineerde de zee. Bovendien dwongen zij Spanje tot verlenen van belangrijke handelsrechten op Spaans-Amerika, waaronder die van de lucratieve slavenhandel. De Britten slaagden erin de doctrine van het continentale evenwicht te realiseren. Door een machtsevenwicht te bewerkstelligen tussen Frankrijk en Oostenrijk kon een nieuwe oorlog voorkomen worden, wat Engeland de gelegenheid bood ongestoord zijn handelsbelangen te beschermen en uit te bouwen.

De Spaanse Successieoorlog was een langdurig en gecompliceerd conflict dat Spanje weliswaar grote verliezen bracht, maar waaruit Filips V te voorschijn kwam als een waardig verdediger van zijn rechten op de troon. Dit succes wordt wel geweten aan het verschil in motivatie tussen de troonpretendenten gedurende de laatste fase van de strijd. Filips V streed voor het bezit van Spanje en zijn koloniën en wanneer hij verloren zou hebben, was voor hem alles verloren. De aartshertog van Oostenrijk zou bij een overwinning over een fabelachtig rijk hebben beschikt, maar bij verlies behield hij altijd nog de keizerskroon over het Heilige Roomse Rijk. Belangrijker lijkt echter dat Filips V kon rekenen op de steun van de meerderheid van de Spaanse inwoners die zijn inzet waardeerden en hem als legeraanvoerder wel vergeleken met zijn illustere voorganger Karel V.

Nueva Planta

Het huwelijk van Isabella I van Castilië met Ferdinand II van Aragón in 1469 smeedde twee grote rijken op het Iberisch schiereiland aaneen. Later, in 1516, het jaar waarin Ferdinand II overleed, werd daar ook het koninkrijk Navarra aan toegevoegd. Met de

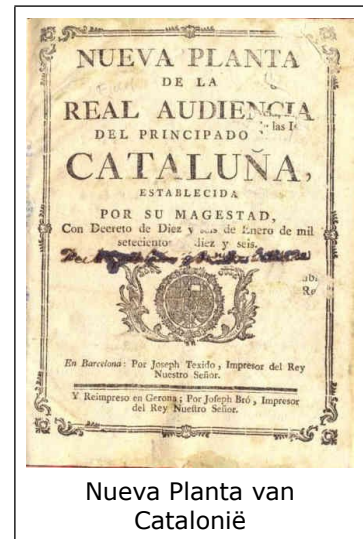

komst van de Habsburger Karel I (keizer Karel V), die in naam van zijn moeder Johanna van Castilië - de 'Waaninnige' genaamd, dochter van Isabella en Ferdinand - regeerde, was voor het eerst sinds het eind van de Moorse overheersing sprake van eenwording van de Iberische rijken met uitzondering van Portugal. De geboorte van het moderne Spanje, maar van economische en juridische integratie was nog lang geen sprake. De kroon van Aragón - bestaande uit de koninkrijken Aragón, Valencia en de graafschappen van

Catalonië - en Navarra lieten zich weinig gezeggen door de Castilianen en elke vorst die de Castiliaanse troon besteeg kon pas na een belofte om de oude rechten en privileges van deze gebieden - de *fueros* - te eerbiedigen, rekenen op erkenning als hun soeverein. Deze situatie werd zowel door Karel I als zijn zoon Filips II en kleinzoon Filips III intact gelaten. Het was voor het eerst rond 1625 tijdens de regeerperiode van Filips IV dat Olivares, de *valido* (gunsteling) van de koning en destijds feitelijke machthebber, een poging waagde om eenheid te brengen binnen het Spaanse rijk. Voornaamste reden was dat de gebieden buiten Castilië weinig of geen financiële bijdragen leverden om de kosten van de omvangrijke oorlogvoering der Habsburgers te dekken, terwijl zij wel profiteerden van de bescherming die de Spaanse legers hen boden. In feite draaide de Castiliaans belastingbetaler voor alle kosten op. Olivares slaagde niet in zijn poging om de dwarsliggers over de streep te trekken. Zijn enige succes lag in de oprichting van een gemeenschappelijk (met uitzondering van de Catalanen) gefinancierd leger: de Union de las Armas.

Filips V, de eerste vorst uit het huis van Bourbon na het uitsterven van de Spaanse tak van de Habsburgers, was door zijn grootvader Lodewijk XIV opgevoed in een centralistisch geregeerd Frankrijk dat de eenwording allang achter de rug had. Ook Filips V ontkwam niet aan de Spaanse traditie van het zweren op de *fueros* van de gebieden buiten Castilië.

Pas in 1709, toen hij tijdens de Spaanse Successieoorlog Aragón, dat zich achter de Oostenrijkse troonpretendent aartshertog Karel had geschaard, heroverde, zag hij zijn kans schoon en ontnam de Aragonezen al hun rechten. Filips verving de eeuwenoude fueros door de *Nueva Planta* (nieuwe orde). Vanaf 1716 heerste er in geheel Spanje een min of meer gelijke fiscale wetgeving en verdwenen de nog altijd bestaande douanemuren tussen Castilië en Aragón wat een voor iedereen belangrijk economisch voordeel opleverde. Ook de regionale gerechtshoven verdwenen en nieuwe rechters werden voortaan door de Spaanse kroon benoemd.

Voor de Spaanse regering betekende de Nueva Planta een enorme stijging van staatsinkomsten omdat van de belastingen die voordien geheven werden in Aragón nu een flink deel in de Madrileense schatkist terechtkwam.

Door Aragonezen zijn de maatregelen die Filips V nam wel omschreven in vijf termen: centralisatie, castilianisatie, anti-Aragón, straf en wraak. Begrijpelijk, maar slechts ten dele waar. Weliswaar nam Filips V centralistische maatregelen waarbij de Castiliaanse wetgeving die van de andere rijken verving, maar zij waren niet bedoeld als wraakoefening. Filips V had het belang van alle Spanjaarden voor ogen en maakte van de gelegenheid gebruik om onwilligen te corrigeren. Hij maakte daarbij gebruik van zijn recht als soeverein over de Aragonese gebieden, die tijdens de Successieoorlog tegen hem in opstand waren gekomen, tot de orde te roepen. Dat kan als een strafmaatregel worden beschouwd, maar dan een straf die heilzaam uitpakte voor Spanje en zeker verstandig was.

Na meer dan twee eeuwen een samengesteld rijk te zijn geweest, veranderde Spanje aan het eind van de Successieoorlog in een eenheidsstaat, een belangrijk historisch moment. Spanje was toen niet het enige land dat deze stap nam, ook Groot-Brittannië werd een eenheid met het sluiten van de Union Act tussen Engeland en Schotland (1709). Met de Nueva Planta trachtte Filips V tevens meer greep te krijgen op het bestuur van zijn rijk en wel door de benoeming van *Intendencias* (intendanten) die toezicht hielden op regionale bestuurders en alleen verantwoording schuldig waren aan de koning. Hun voornaamste taken lagen op het gebied van justitie, financiën, politie en de logistiek voor oorlogvoering.

Het was graaf van Bergeyck, Jan van Brouhoven, een vooraanstaand edelman uit de Spaanse Nederlanden, die in 1711 als naaste medewerker van Filips V en onderminister van financiën, twaalf van deze functionarissen benoemde en zelf fungeerde als superintendent. Gaandeweg echter beperkte het gezag van de intendanten zich tot de organisatie van de oorlogvoering en verloor hun macht aan betekenis. Tekenend was dat intendanten voor het overgrote deel uit Castilië afkomstig waren.

Jan van Brouhoven
1644-1725

Vanaf het begin van zijn regeerperiode stelde Filips V pogingen in het werk om een modern leger op te bouwen dat in de ogen van de Bourbon bestond uit goed opgeleide en goed gevoede soldaten. In die tijd was er geen permanent leger dat ook wanneer er vrede heerste ter beschikking stond van de koning. Daar bestond eenvoudigweg nog geen belangstelling voor, maar Filips V wilde er in elk geval voor zorgen dat zijn soldaten door het rijk betaald zouden worden en gehuisvest in kazernes. De gebruikelijke inkwartiering bij particulieren, met alle nadelige gevolgen van dien, was daarmee van de baan. Soldaten kregen meer aanzien en door hun soldij te besteden buiten de kazerne, profiteerden de burgers van hun bestaan in plaats van dat zij eronder leden. Een belangrijke rol was weggelegd voor de Antwerpse ingenieur markies Georges Prosper Van Verboom, die niet alleen een begin maakte met de bouw van kazernes, maar ook de grondlegger was van de *Real Cuerpo de Ingenieros* (een koninklijk geniekorps). Rekrutering van militairen vond destijds plaats onder degenen die door de bestuurders als nutteloos werden beschouwd, mensen zonder werk, maar ook edelen die geen economische bijdrage leverden aan het land. Dat was niet onlogisch, want zij die in de agrarische of industriële sector werkten konden daar moeilijk gemist worden. Toch introduceerde het regime van Filips V een vorm van algemene dienstplicht, gebaseerd op de nieuwe gedachte dat iedere man tot plicht had het koninkrijk te verdedigen. Voorlopig was dat geen succes. Vrijwel iedereen probeerde zich aan de dienstplicht te onttrekken, daarbij vaak geholpen door lokale bestuurders en werkgevers.

Prosper Van Verboom
1667-1744

Italianisering van het Spaanse hof en de ambities van Alberoni

Begin 1714 overleed Filips' vrouw, Maria Louise van Savoye, die vier mannelijke nakomelingen had gebaard, waarvan er twee, Louis en Ferdinand, hun vader zouden opvolgen als koning van Spanje. De andere twee prinsen stierven op jeugdige leeftijd. Een nieuwe echtgenote voor de koning was snel gevonden: prinses Elizabeth (ook wel Isabella genoemd) van Farnese, een nicht van de hertog van Parma en Piacenza, met wie de koning eind van datzelfde jaar in het huwelijk trad. Elizabeth was een krachtvolle vrouw die haar man gedurende dertig jaar zou steunen en hem soms gedurende zijn veelvuldig optredende periodes van zware depressiviteit verving. Daarbij volgde zij echter steeds de weg die haar man gekozen had en drukte maar zeer ten dele haar eigen stempel op de Spaanse politiek. Waar zij wel invloed op deed gelden was de samenstelling van de hofhouding die grotendeels uit Fransen bestond.

Eerste slachtoffer was de prinses van Ursins, camarera mayor (hoofd van de koninklijke huishouding) en vertrouweling van Filips' grootvader koning Lodewijk XIV van Frankrijk. Bij aankomst van Elizabeth ontstond er onmiddellijk een knallende ruzie tussen beide vrouwen over de vraag wie nu eigenlijk het hof bestierde, wat ertoe leidde dat de nieuwe koningin Ursins sommeerde het land te verlaten. Elizabeth maakte een eind aan de invloed die de Fransen hadden op het hof en omringde zich met Parmezaanse hovelingen onder wie Giulio Alberoni die zich ontwikkelde als de politieke rechterhand van Filips V. Samen met de Spanjaard José Patiño, die de opbouw van een nieuwe Armada voor zijn rekening nam, maakte Alberoni zich sterk om de bij de vrede van Utrecht (sluitstuk van de Spaanse Successieoorlog) voor Spanje verloren gegane Italiaanse gebieden te heroveren.

In mei 1717 vertrok vanuit Barcelona een Spaanse vloot richting Sardinië. Het eiland werd zonder veel moeite door de troepen van Filips V bezet, waarmee de eerste schending van het verdrag van Utrecht een feit was.

Elizabeth van Farnese
1692-1766

Giulio Alberoni
1664-1752

De andere Europese mogendheden sloten daarop de zogeheten *Cuádruple Alianza*, een pact van Groot-Brittannië, de Republiek der Nederlanden, Frankrijk en Oostenrijk met als oogmerk om Filips V tot inkeer te bewegen. De Spanjaarden zetten echter door en veroverden in 1718 het tweede grote eiland in de Middellandse Zee: Sicilië, waar zij door de bevolking, die niets moest hebben van de Oostenrijkse bezetters, hartelijk werden ontvangen. Niet lang daarna raakte de Spaanse vloot slaags met een Engels flottielje nabij kaap Passera, het meest zuidelijke punt van Sicilië. Zonder dat Engeland een oorlogsverklaring had afgegeven viel de Engelse vloot aan en vernietigde de Spaanse schepen. Spanje protesteerde in Londen, maar dat was tevergeefs, de Engelsen verklaarden Filips V de oorlog. Alberoni reageerde door in 1719 een kleine vloot vanuit Cádiz richting Schotland te dirigeren om opstandelingen tegen het Engelse bewind van George I te steunen. Deze actie mislukte en lokte weer een tegenreactie uit van Engeland dat schepen uitzond om de Noordwestkust van Spanje te attaqueren. Ook Frankrijk keerde zich tegen Spanje. Aanleiding was het geïntreger van de Spaanse ambassadeur, de Italiaanse prins van Cellamare in Versailles, waar destijds een regent het Franse rijk bestuurde. Dat was Filips van Orléans die de italianisering van het Spaanse hof sterk afkeurde en Franse intriges aan het Spaanse hof gericht tegen Alberoni steunde. Een door Cellamare geïnitieerde samenzwering tegen Filips van Orléans werd ontdekt en dat betekende oorlog tussen het Spanje van Filips V en diens geliefde vaderland Frankrijk. In 1719 zond Frankrijk troepen richting Catalonië en de Baskische provincies. Pijnlijk voor Filips V was, dat deze troepen onder bevel stonden van de hertog van Berwick, een Engelse edelman, die tijdens de Spaanse Successieoorlog voor Filips V de beslissende slag bij Almansa had gewonnen en met wie hij bevriend was.

De weg die Spanje had gekozen, veroorzaakte overal heftige protesten waarbij Alberoni als kop-van-jut fungeerde. Voor Filips V zat er weinig anders op dan hem te ontslaan. Het verdrag van den Haag in 1720 maakte een eind aan de oorlog tussen Spanje en de Cuádruple Alianza. De Spaanse koning moest zijn troepen terugtrekken uit Sardinië en Sicilië, maar kreeg compensatie met de - enigszins vage - toezegging dat zijn zonen de hertogdommen van Parma/Piacenza en Toscane zouden erven.

Filips V maakte zich na zijn Italiaanse avontuur op om de band met Frankrijk te herstellen via het sluiten van een drietal huwelijken tussen prinsen en prinsessen van beide koningshuizen, waarvan er slechts één doorging, dat van de Spaanse kroonprins Louis met Louisa Isabella van Orléans, dochter van de Franse regent die inmiddels had plaatsgemaakt voor koning Lodewijk XV. Ook zocht Spanje toenadering tot Groot-Brittannië met als resultaat een overeenkomst in 1721 die een eind maakte aan de oorlog na de Slag bij Passera.

Abdicatie

Gedurende de relatief rustige periode na de Successieoorlog verbleven Filips V en Elizabeth geregeld in de bossen rond Segovia om er te jagen, een passie van Filips. In 1717 liet het koningspaar het ooit fraaie, maar in 1686 afgebrande paleis van Valsaín - dat een geliefde verblijfplaats was van Filips II - herbouwen, maar gaven twee jaar later de opdracht tot de constructie van het paleis van La Granja de San Ildefonso, nabij Segovia. Het werd een monumentaal en duur paradepaardje van Filips V dat door het koningspaar in 1723 betrokken werd. De koning vertoefde er graag, maar leden van zijn hofhouding waren er niet gelukkig en omschreven het verblijf aldaar als het wonen in een woestijn. Rond die tijd werd Filips geplaagd door een periode van zware depressiviteit waaraan het overlijden van zijn biechtvader Daubenton zeker debet is geweest. Ook miste hij zijn vertrouweling Alberoni. Al enige tijd had Filips

Louis I van Spanje
1707-1724

abdicatie overwogen, maar nu, op een dieptepunt, besloot hij het koningschap over te dragen aan prins Louis, zoon uit zijn eerste huwelijk met Maria Louise van Savoye, die op zeventienjarige leeftijd in januari 1724 gekroond werd tot Louis I van Spanje. Aan diens regeringsperiode kwam al na zeven maanden een einde: Louis stierf aan de pokken. Zijn dood bracht de kroon in een lastig juridisch parket want terwijl Filips V te kennen had gegeven dat hij terug wilde keren als koning, was Louis' halfbroer Ferdinand - oudste zoon uit Filips' tweede huwelijk met Elizabeth van Farnese -

benoemd tot prins van Asturië en troonopvolger. Maar Ferdinand, favoriet van de Spaanse *Grandeza* (hoge adel) was toen pas elf jaar oud en in de ogen van de koningin niet meer dan een speeltje in hun handen. Als altijd verzette Elizabeth zich tegen al teveel invloed van de Grandeza en steunde Filips V in zijn poging om terug te keren op de Spaanse troon.

Niet lang na Filips' tweede troonsbestijging moest Elizabeth een hevige teleurstelling incasseren. In haar ijver om haar kinderen voorname partners te bezorgen - de koningin werd in Europa beschouwd als vooraanstaand koppelaarster - was zij er in 1722 in geslaagd haar vierjarige dochter Mariana Victoria uit te huwelijken aan Lodewijk XV, koning van Frankrijk die de prinses drie jaar later terugstuurde naar haar moederland omdat zij nog geen kinderen kon krijgen en de Franse troonopvolging dus niet zeker kon stellen. Lodewijk huwde de Poolse prinses Maria Leszcynski waarmee de hoop van Elizabeth op de status van koningin voor haar dochter en het erven van de Franse troon de bodem werd ingeslagen. Ook haar pogingen om prins Karel te koppelen aan een van de prinsessen van Orléans - waaronder de weduwe van Louis I van Spanje - mislukten. De relatie met Frankrijk verkoelde en het kwam Elizabeth goed uit dat Spanje vervolgens toenadering zocht tot het Weense hof met zijn huwbare prinsessen.

Johan Willem Ripperda

Na het tekenen van de vredesverdragen van Utrecht in 1714 knoopten Spanje en de Republiek der Nederlanden normale diplomatieke betrekkingen aan. Als gezant en later ambassadeur zond de republiek Johan Willem baron van Ripperda naar Madrid. Ripperda, een telg uit de rooms-katholieke tak van een Fries-Gronings adellijk

Jan Willem Ripperda
1682-1737

geslacht, had zich via allerlei manipulaties en omkoperijen opgewerkt tot lid van de Staten-Generaal. Hij greep de kans om in Spanje diplomatieke carrière te maken met beide handen aan. Ripperda was fantasierijk en ontvouwde aan het Spaanse hof tal van innovatieve ideeën over militaire en economische onderwerpen. Met zijn voorstellen om de handel op de Filipijnen en de Indiën te schoeien op Hollandse leest en de modernisering van de Spaanse technologie ter hand te nemen, wist hij de aandacht te trekken van de

koning die hem eerst benoemde tot directeur van de Koninklijke textielfabriek in Guadalajara en vervolgens tot opvolger van Alberoni in de functie van superintendent. In 1725 stuurde Filips V de Hollander op een diplomatieke missie naar de Oostenrijkse hoofdstad die leidde tot het verdrag van Wenen. Keizer Karel VI - die het verdrag van Utrecht niet getekend had en tot dan toe nog altijd pretendent was van de Spaanse troon als Karel III - erkende Filips V als legitieme koning van Spanje.

Van zijn kant zag Filips V af van zijn aanspraken op de Franse troon en accepteerde hij de overwinningen die de keizer sinds 1714 op de Spanjaarden had geboekt. Ook verleende hij de Oostenrijkers belangrijke handelsrechten waardoor zij via Oostende commerciële activiteiten konden ontplooien in Amerika. Wenen beloofde Spanje te steunen in zijn eisen aan de Britten om Gibraltar en Menorca terug te geven aan Filips V. Tenslotte sprak Ripperda in de Oostenrijkse hoofdstad over mogelijke huwelijken tussen de dochters van keizer Karel VI en de Spaanse prinsen Ferdinand en Karel en over hun recht op het erven van de hertogdommen Parma/Piacenza en Toscane. Ripperda wist het Spaanse hof ervan te overtuigen dat alles in kannen en kruiken was, maar toen bleek dat de voorgenomen huwelijken niet te realiseren waren, schoof Filips V de Hollander aan de kant. Ripperda trad later in dienst van de sultan van Marokko, vocht met hem tegen de Spanjaarden om Ceuta en zou nog een gooi hebben gedaan naar de troon van Corsica. Berooid overleed hij in 1737 in Tétouan.

Gibraltar

Zoals te verwachten viel het verdrag van Wenen bij andere Europese mogendheden niet in de smaak. Weer werd een Europese alliantie gesmeed, dit keer bestaande uit Groot-Brittannië, Frankrijk, Pruisen, Denemarken, Zweden en de Republiek der Nederlanden met als doel ervoor te zorgen dat de afspraken van het verdrag van Utrecht werden nagekomen. Gedurende 1726 en 1727 liep het geschil tussen Spanje en Groot-Brittannië over Gibraltar hoog op. De Spanjaarden beschuldigden de Engelsen ervan de afspraken over het garanderen van godsdienstvrijheid voor de

José Patiño
1666-1736

rooms-katholieke inwoners van Gibraltar niet te zijn nagekomen. Het Engelse parlement beschikte negatief over teruggave van Gibraltar en verklaarde begin 1727 aan Spanje de oorlog. Filips V trachtte vervolgens te land en ter zee Gibraltar te heroveren, maar was niet opgewassen tegen de Engelse verdediging. Onder druk van Frankrijk en het Vaticaan tekenden de Spanjaarden het verdrag van El Pardo, waarmee zij hun pogingen Gibraltar terug te krijgen opgaven. Een concessie die te verklaren valt door de

depressieve toestand waarin Filips V zich op dat moment bevond, waardoor de praktisch ingestelde nieuwe eerste minister José Patiño zijn stempel kon drukken op het beleid.

Hij wilde voor alles de verhoudingen met Frankrijk - die door de koning in de waagschaal waren gesteld - verbeteren met het oog op de nog altijd bij Filips V sluimerende wens de Franse troon te verkrijgen. Filips zou daar zelfs de Spaanse troon voor hebben willen opgeven. Koningin Elizabeth die haar zieke man verving drukte eveneens een stempel op de onderhandelingen en ook zij neigde ertoe Frankrijk tegemoet te komen alleen al omdat haar ambities haar zonen te laten huwen met de Oostenrijkse prinsessen in rook waren opgegaan. Tevens wenste zij de relaties met de Engelsen te verbeteren en huwde prins Ferdinand - de latere koning Ferdinand VI - uit aan prinses Maria Barbara van Portugal, waardoor een verbinding werd gelegd tussen Spanje en deze Britse bondgenoot.

De echtverbintenis vond plaats in januari 1729 te Badajoz. Ferdinand schrok toen hij zijn bruid zag, want zij was bepaald geen schoonheid, maar het werd een goed huwelijk dat zou duren tot aan Barbara's overlijden in 1758. Eind 1729 tekenden Frankrijk, Engeland en Spanje de overeenkomst van Sevilla waarmee Filips V en zijn echtgenote zich verzekerden van het recht op erfopvolging van prins Karel van het hertogdom van Parma, het geboorteland van zijn moeder. In 1731 begaf prins Karel zich, begeleid door een Spaans-Engelse vloot, naar Italië waar hij werd verwelkomd als hertog van Parma.

Los Pactos de Familia

Gedurende de volgende decennia werden drie verdragen (1733, 1743 en 1761) gesloten tussen de monarchen uit het huis van Bourbon, de zogeheten *Pactos de Familia* (familieverdragen). Dat deden zij niet omdat de familiebanden zo hecht waren - de Franse Bourbons keken gewoon neer op de aan hen geparenteerde Spaanse vorsten - maar vanwege de door hun regeringen ingeschatte gemeenschappelijke belangen. Als het erop aankwam stonden Frankrijk en Spanje in hun ogen samen sterker dan dat zij allianties sloten met andere mogendheden. Het eerste Pacto de Familia, ofwel het verdrag van El Escorial, werd gesloten tussen vertegenwoordigers van Filips V en Lodewijk XV en had te maken met de opvolgingskwestie in Polen, het enige land in Europa dat geen erfopvolging kende, maar waar de koning gekozen werd door het parlement.

Met de dood van koning August II brandde de strijd los tussen diens zoon August III van Saxon en Stanislas Leszcynski, de schoonvader van Lodewijk XV. August kreeg steun van Oostenrijk en Rusland, terwijl zijn opponent Frankrijk als bondgenoot had.

De Fransen achtten het verstandig om met het oog op de komende Poolse Successieoorlog de Oostenrijkers te omsingelen en zochten daarvoor steun bij Spanje dat bij het opzetten van een zuidelijk front in Italië belang had. Nadat Stanislas Leszcynski gekozen was als koning van Polen openden de Russen en Oostenrijkers de vijandelijkheden waarop Frankrijk in het zuiden een tegenaanval lanceerde. Zo raakten de troepen van Filips V betrokken bij de Poolse Successieoorlog zonder ook maar een voet op Poolse bodem te zetten. Vanuit het noorden van Italië trok het Spaans-Franse leger onder aanvoering van Karel hertog van Parma op richting het door de Oostenrijkers beheerste koninkrijk Napels dat gemakkelijk in handen kwam van Filips' zoon die werd uitgeroepen tot koning van dit Italiaanse rijk. Een belangrijke rol in deze strijd speelde de militaire leider Zenón de Somodevilla, een protégé van José de Patiño die als dank voor zijn verdiensten tot Markies van Ensenada werd benoemd en in dienst zou treden van Filips' opvolgers. In 1735 begonnen de Fransen en Oostenrijkers vredesonderhandelingen te voeren zonder daarbij Spanje te betrekken. Dat was tegen het zere been van de Spanjaarden die ook in ander opzicht ervoeren dat de Fransen niet op elk moment het eerste Pacto de Famila serieus namen. Daarbij ging het om een conflict tussen Spanje en Portugal dat ontstond in 1735 naar aanleiding van een diplomatiek incident, maar waarachter een belangenverschil schuilging over de Poolse opvolging tussen de Portugese koning Johan V, een zwager van de Oostenrijkse keizer en Filips V. Spanje en Portugal stonden op punt van oorlogvoering tegen elkaar toen Frankrijk en Engeland besloten te interveniëren. Schrikbeeld voor hen was een zich uitbreidende oorlog tussen de Iberische rijken die opnieuw een bedreiging zou zijn voor de stabiliteit in Europa.

Lodewijk XV
1710-1774

De Poolse Successieoorlog eindigde met het verdrag van Wenen in 1738 waarbij Frankrijk de Poolse troon aan de Oostenrijkse pretendent August III liet en prins Karel van Bourbon erkend werd als koning van Napels en Sicilië in ruil voor opgave van zijn rechten op het hertogdom van Parma.

De oorlog om het oor van Jenkins

Het vredesverdrag van Wenen was vooral het werk geweest van de Franse kardinaal Fleury, sterke man aan het hof van Lodewijk XV, waarmee het prestige van Frankrijk in Europa steeg ten opzichte van Engeland, dat zich afzijdig had gehouden. Britse parlementsleden die daar ontevreden over waren begonnen daarom een lobby tegen Spanje dat ervan beschuldigd werd de Engelse handelsbelangen in Amerika te frustreren door hun schepen te attaqueren. Uit die tijd dateert het Britse patriottische lied 'Rule Britannia, Britannia rule the waves'. In Madrid werd het echter als volstrekt normaal beschouwd om Engelse smokkelaars tegen te houden die inbreuk maakten op Spaanse rechten in de Indiën. De Engelse premier Walpole streefde naar een oplossing van dit handelsconflict wat in 1739 leidde tot een overeenkomst met de Spanjaarden in de conventie van El Pardo, waarop minder vredelievende Britse parlementsleden een voorwendsel zochten om Spanje de oorlog te verklaren. Dat werd gevonden in het oor van Jenkins, kapitein van een Brits koopvaardijship.

Jenkins was naar eigen zeggen in 1731 zwaar beledigd door een Spaanse commandant die hem een oor zou hebben afgeslagen waarop Jenkins onder luid gelach van de Spanjaarden gezworen had het oor aan het parlement te zullen tonen en

Britse spotprent uit 1737. Voorop een slavenspan gedreven door een Spanjaard die in de rug wordt aangevallen door de Engelse leeuw. Op de achtergrond Jenkins die een oor wordt afgeslagen.

dat deed hij acht jaar later. Uiteindelijk was het pacifisme van Walpole niet bestand tegen de vele aantijgingen tegen Spanje en verklaarde koning George II de oorlog aan Filips V. Deze maritieme oorlog speelde zich vooral af in de Caribische wateren en ondanks het overwicht dat de Engelse marine had, hielden de Spanjaarden stand. Na de grote nederlaag die de Royal Navy leed bij het beleg van Cartagena (in het huidige Columbia) in 1741 ontstond er een patstelling, maar vanwege het uitbreken van de Oostenrijkse Successieoorlog in 1742, waarbij Engeland en Spanje tegengestelde belangen hadden, werd de vrede om Jenkins' oor pas getekend in 1748.

De Oostenrijkse Successieoorlog

Het overlijden van de Oostenrijkse aartshertog en keizer van het Heilige Roomse Rijk Karel VI in 1740 veranderde de Europese verhoudingen en betrok vrijwel alle landen van het continent in de Oostenrijkse Successieoorlog. Rechtmatige opvolgster van Karel VI was zijn dochter Maria Theresia van Habsburg. Dat een vrouw Karel VI kon opvolgen - in afwijking van de Salische wetten die opvolging in mannelijke lijn voorschreven - als heerser over de Oostenrijks-Habsburgse bezittingen was vastgelegd in de Pragmatieke Sanctie, opgemaakt door Karel VI in 1713. In dit document

Maria Theresia van
Habsburg in 1727
1717-1780

was tevens bepaald dat de Habsburgse bezittingen onverdeeld zouden worden overerfd. Maar aan tal van Europese hoven werd daar anders over gedacht en achtte men Maria Theresia te zwak om haar vader op te volgen. Spanje raakte in eerste instantie betrokken bij de Oostenrijkse Successieoorlog vanwege de steun die Madrid wilde geven aan August III van Polen en keurvorst van Saxon, die aasde op de keizerlijke troon en geparenteerd was aan het Spaanse koningshuis via het huwelijk van zijn dochter met koning Karel van Napels.

Frankrijk wist Spanje langs diplomatieke weg er in 1741 echter toe te bewegen om de steun aan August in te trekken ten gunste van de andere pretendent, Karel Albert, keurvorst van Beieren. Later sloot Pruisen, dat inmiddels het door de Habsburgers geregeerde Silezië was binnengevallen, zich aan bij deze coalitie via het verdrag van Breslau. Eind 1743 werden de banden tussen Frankrijk en Spanje nog eens stevig aangehaald met een tweede Pacto de Familia, het verdrag van Fontainebleau, waarin Filips V in ruil voor militaire hulp steun kreeg toegezegd om al zijn ambities voor wat betreft Italiaanse gebieden en Gibraltar te verwezenlijken. Niet lang daarna sloten Engeland, Oostenrijk, Sardinië, Saxon en de Republiek der Nederlanden zich aan in het pact van Worms. In 1745 wisten de Spaanse troepen Parma/Piacenza en Milaan te veroveren, gebieden die slecht verdedigd werden door de Oostenrijkers aangezien die hun troepen nodig hadden in Centraal-Europa in hun strijd tegen Pruisen. Nadat Oostenrijk en Pruisen de vrede hadden getekend (waarbij Silezië in Pruisische handen bleef) vielen de Habsburgers in Italië aan, daarbij gesteund door de Engelse vloot die de Spaanse aanvoerlijnen in de Middellandse Zee blokkeerde.

Opnieuw lieten de Fransen het afweten ten gevolge waarvan Spanje diverse nederlagen leed en min of meer gedwongen was vrede te zoeken. De dood van Filips V droeg daartoe bij, want diens opvolger Ferdinand VI was veel meer dan zijn vader geneigd tot vredesonderhandelingen. Geholpen door de markies van Ensenada wisten de Spanjaarden via het verdrag van Aken, dat een einde maakte aan de Oostenrijkse Successieoorlog, zich te verzekeren van het koningschap van Karel van Bourbon over Napels en Sicilië en van het hertogdom Parma/Piacenza dat toeviel aan prins Filips. Laatstgenoemde was de grondlegger van de dynastie Bourbon-Parma en voorvader van Carel Hugo, de echtgenoot van prinses Irene van Oranje.

Het overlijden van Filip V

Filips V was manisch-depressief waardoor hij zich in manische perioden soms roekeloos gedroeg tijdens veldslagen. Eigenlijk onverantwoord, maar het maakte hem in de ogen van de bevolking tot een held. Zijn ziekte leidde ook tot bizar gedrag in zijn latere leven waarbij hij er een dagindeling op nahield die zijn medewerkers en zijn vrouw vaak tot wanhoop bracht. Hij dineerde om vijf uur 's morgens, ging om zeven uur naar bed en ontbeet rond het middaguur. Pas om twee uur 's nachts ontbood hij zijn ministers voor overleg. Tijdens inzinkingen bleek hij helder van geest te zijn en een goed

Filips V en Isabelle van Farnese in 1743

dossierkennis te hebben, maar kon hij zich onhebbelijk gedragen en ook verwaarloosde hij zich. Toch bleef zijn vrouw Elizabeth aan zijn zijde en steunde zij hem door dik en dun. Filips V overleed in de ochtend van 9 juli 1746 en had langer geregeerd dan welke Spaanse koning ooit: 45 jaar en 21 dagen.

17 februari 2013